

Exchange & Growth in Groups

Verslag van de derde internationale IIGA-conferentie.

Door **Monique Leferink op Reinink**, (groeps)psychotherapeut en supervisor
NVGP. Ze werkt bij GGZ Centraal, polikliniek Medisch Centrum te Amersfoort.

De driedaagse internationale conferentie 'Exchange and Growth in Groups' van het Israeli Institute of Group Analysis (IIGA) vond plaats van 16 tot en met 18 juni 2016 in Gonen, in het noorden van Israël. Gonen is een kibboets, aan de voet van het Golan-gebergte, opgericht in 1951. De kibboets heeft een prachtig uitzicht over de Hula-vallei en Noord Galilea. De accommodatie bestaat uit verschillende houten chalets en appartementen. Het is een parkachtig terrein met veel bomen, struiken en bloemen, verschillende kleinere conferentiezalen en een paar grote zalen. Over het terrein wandelden tal van blauwe pauwen die op onverwachte momenten hun waaier van schitterende groenzilveren veren opzetten. Het riep bij mij de vraag op of deze pauwen mogelijk ook de trots van de Israëlische cultuur representeerden.

Het inchecken woensdagavond bleek een zaak van veel geduld, omdat de bewoners van de kibboets weinig ervaring bleken te hebben in het registreren van een zo groot aantal bezoekers.

De conferentie begon iedere ochtend met een plenaire lezing, met vervolgens als respons hierop een (kortere) lezing van een

discussiant, gevolgd door de mogelijkheid voor vragen en opmerkingen vanuit het publiek. Na de koffie en na de lunch vonden dagelijks de verschillende *small groups* (acht deelnemers) plaats, met voor een beperkt aantal deelnemers de mogelijkheid in plaats van aan de small group dagelijks aan de *median group* (zestien deelnemers) deel te nemen. Ik nam deel aan deze median group, omdat ik vertrouwd was met kleine groepen en benieuwd was naar de werking van deze median group. De groepen kwamen vijf keer bijeen. Daarnaast was er op vrijdag en zaterdag de mogelijkheid tot deelname aan een workshop. Iedere dag eindigde met een *large group* (120 deelnemers).

Nitsun over instituten

Morris Nitsun gaf op donderdag de eerste plenaire lezing op deze conferentie met als titel 'Creativity in psychotherapy training institutes - Exchange, growth, impasse'. Hij betoogde dat de psychotherapeutische organisatie of het psychotherapeutisch instituut waaraan we zijn verbonden vaak van een groter belang is dan wij ons realiseren. Het

biedt ons een thuis en draagt bij aan onze professionele identiteit. Nitsun nodigde ons uit in drie minuten een symbolische tekening te maken van de organisatie waaraan je was verbonden en vervolgens hierover kort uit te wisselen met degene die naast je zat. Zo ontstonden in een mum van tijd tal van beelden van instituten. Nitsun liet op deze manier zien dat een instituut of organisatie niet iets concreets is en niet definitief is, maar een voortdurende creatie van de deelnemers.

Vaak ervaren wij een instituut of organisatie als iets wat ons controleert, maar volgens Nitsun is het vooral een container van dat wat de deelnemers erin leggen. Je kunt beslissen op welke manier je wil bijdragen aan de collectieve uitwisseling binnen een organisatie. Nitsun gaf aan dat een instituut of organisatie ook een belangrijk zelf-object is. Frustratie van behoeften en wensen van deelnemers is dan ook een belangrijke reden van de teleurstelling die mensen soms ervaren, wat zelfs kan leiden tot een zich terugtrekken uit een organisatie.

Problemen lijken vooral te ontstaan wanneer de behoefte aan veiligheid en containment binnen de organisatie de behoefte aan verandering en ontwikkeling gaat overheersen. Kernberg (1996) schreef al over de impact van institutionele verdedigingsmechanismen in zijn bekende *Thirty ways to destroy the creativity of psychoanalytic candidates*.

Een ander punt van belang is volgens Nitsun dat het ontstaan van een instituut of organisatie vaak is geassocieerd met een vorm van verlies of trauma. Foulkes' immigratie en traumatische ervaringen in WO II (hij verloor een groot deel van zijn familie) wordt

zelden in beschouwing genomen wanneer we denken aan het ontstaan van de groepsanalyse.

Creativiteit ontstaat doorgaans niet vanuit kalmte, maar juist vanuit verlies, chaos en conflict. Een belangrijke rem op creativiteit binnen organisaties is vaak de angst voor de rivaliteit en jaloezie van anderen.

Nitsun hield een pleidooi voor het stimuleren van creativiteit binnen organisaties, hij noemde zelfs het instellen van een prijs als stimulans voor creativiteit. Op deze manier is zijn concept van de anti-groep ontstaan: er werd een prijs uitgelooft voor het beste essay over een belangrijk aspect van de Foulkiaanse theorie, Nitsun schreef naar aanleiding hiervan zijn essay over de anti-groep en won.

Spel is vaak een vergeten element binnen organisaties. Vaak nemen we onszelf te serieus en ontstaan er vaste patronen, waardoor innovatieve ideeën worden geremd.

Ten slotte is op individueel niveau moed erg belangrijk: de moed je eigen stem te vinden, de status quo uit te dagen en het risico te nemen jezelf bloot te stellen aan de reactie van anderen.

Ik vond het een belangwekkende lezing, waarbij mijn gedachten natuurlijk uitgingen naar de NVGP. Misschien een idee meer aandacht te besteden aan het vergroten van creatieve bijdragen van de leden, bijvoorbeeld door het instellen van een prijs?

Wotton en muziek als metafoor

Linde Wotton volgde op vrijdag met haar lezing 'What is an exchange? Opera for

everyday'. De door Nitsun genoemde creativiteit leek onmiddellijk gestalte te krijgen in deze lezing van Wotton. Zij liet zien hoe muziek ons kan doen begrijpen hoe uitwisseling in groepen plaatsvindt en wat deze uitwisseling therapeutisch maakt.

Zij betoogde dat wij een aangeboren biologische muzikaliteit bezitten, een gevoel voor timing en een sensitiviteit voor ritme en toon. In ons contact met elkaar vindt steeds een afwisseling van spanning en ontspanning plaats, waardoor we ervaren, betekenis geven, herinneren en resoneren met emoties. Daarbij heeft ieder van ons een andere mate van flexibiliteit, zodat sommigen zich gemakkelijker aanpassen en anderen juist uit de toon (dreigen te) vallen. Vooral in een nieuwe groep is dit gevoel voor het gezamenlijk ritme en tempo erg belangrijk.

Wotton liet een muzikaal fragment horen waarin je de co-creatie van verschillende stemmen duidelijk kon horen.

Hierna besprak zij aan de hand van drie operafragmenten hoe er uitwisseling op verschillende niveaus kan plaatsvinden (*Le Nozze di Figaro*), de communicatie juist kan vastlopen (*Orfeo ed Euridice*) of er een riskante, zelfs gevaarlijke uitwisseling kan plaatsvinden wanneer mensen anderen voor eigen doeleinden gebruiken (*Pelléas et Mélisande*) en hoe dit kan leiden tot destructie in plaats van tot groei.

Boeiend vond ik haar concept van *expressive timing*, waarin zij aangaf hoe een juiste timing binnen een relatie bepalend kan zijn voor het al dan niet slagen van de communicatie. Daarbij noemde zij het van

groot belang voor een constructieve uitwisseling dat er een goede balans is tussen veiligheid en het nemen van risico. Veiligheid in de groep ontstaat door de structuur in de groep en het klimaat dat zich ontwikkelt binnen deze structuur.

Improvisatie en gezamenlijke creatie is alleen mogelijk binnen de veiligheid van een gedeeld framework en een vorm waarbinnen 'fouten' geaccepteerd worden. Machtsrelaties structureren vaak onze interactie, deze kunnen evenwel rigide worden en het nemen van risico's belemmeren. Uitwisseling biedt groepsdeelnemers een mogelijkheid te experimenteren met verschillende rollen in de communicatie binnen de groep en zo flexibiliteit te ontwikkelen, een ritmische fluïditeit die noodzakelijk is in de interactie met anderen. Wotton noemde daarbij dat we groeien door onderlinge uitwisseling, waarbij het non-verbale proces mogelijk belangrijker is dan het verbale proces. Het is de taak van de groepsleider te zorgen voor een evenwicht tussen stabiliteit en instabiliteit, waardoor constructieve creatieve uitwisseling ook plaats kan vinden. Volgens Wotton zou inzicht weleens het gevolg kunnen zijn van verandering, in plaats van andersom, zoals ook Foulkes al beweerde.

Wottons lezing sprak mij erg aan, omdat eens te meer duidelijk werd dat non-verbale aspecten (ritme, timing, afstemming) bepalend kunnen zijn voor 'het spel' van de onderlinge uitwisseling in een groep. En ons beter laat begrijpen waarom een groepslid 'uit de toon' kan vallen.

Biran en de onzichtbare vluchteling

Hanni Biran gaf op zaterdag de slotlezing getiteld 'The Invisible Refugee'. Zij bevestigde dat uitwisseling plaatsvindt in verschillende, elkaar overlappende ruimten: de maatschappij, het establishment, het gezin, de analytische groep en de eigen psyche.

We vergeten vaak de impact die de sociale context heeft op wat zich afspeelt in een groep of binnen het individu, zo hebben Joden een eeuwenlange geschiedenis van ontworteling en vervolging die doorwerkt in het leven van alledag. Een vluchteling zijn roept volgens Biran gevoelens van schaamte op en waardeloosheid.

Naast de overduidelijke hedendaagse vluchtelingenproblematiek zijn er volgens Biran evenwel ook minder zichtbare vluchtelingen, blank zoals wij, vaak hoog opgeleid, in het bezit van een paspoort en vaak welbespraakt. Maar zij zijn niet in staat werk te vinden of in hun inkomen te voorzien, wat veel spanning, angst en een gevoel van inferioriteit met zich meebrengt. Deze mensen waren vaak ook al ontworteld in het gezin van herkomst, het zwarte schaap in hun gezin en komen in de groep vaak ook in de rol van buitenstaander terecht. Biran noemt hen de onzichtbare vluchtelingen. Zelfs in hun eigen psyche zijn zij vaak vervreemd van bepaalde aspecten van zichzelf.

Aan de hand van klinische vignetten liet zij zien hoe deze groepsleden vaak niet in staat zijn afgesplitste kinddelen te integreren, waardoor zij het gevoel buitenstaander te zijn steeds opnieuw ensceneren.

Biran vertelde hoe zij korting begon te ge-

ven aan verschillende van deze 'vluchtelingen' in de groep, omdat zij niet wilde dat groepsanalyse alleen beschikbaar was voor de mensen met voldoende geld. Geleidelijk aan verloor zij evenwel de grip hierop, tot zij bij zichzelf naging wat zich precies in de tegenoverdracht afspeelde: een gevoel tekort te schieten, de behoefte te redden, en de pijnlijke geschiedenis van haar vader die als kind jarenlang inkomen moest zien te vergaren voor de overige familieleden.

Evenals anderen vond ik de lezing van Biran klinisch relevant, moedig en persoonlijk.

Het thema 'onzichtbare vluchteling' resoneerde sterk onder de deelnemers aan het congres, daar het veel herkenning bood.

Median group

De groep bestond uit zestien deelnemers, veertien vrouwen en twee mannen, tien Israël's, drie deelnemers uit Turkije, een uit Servië, een uit de Verenigde Staten en ik zelf.

Het doel van een median group is een vrije uitwisseling van gedachten en gevoelens over sociaal culturele onderwerpen.

De groep startte met een druk verschuiven van de stoelen naar een plek waar het storende geluid van de airconditioning minder hoorbaar was. Hierna opende een Israëlische deelnemster met de vraag hoe het voor de groep was als zij er alleen die dag zou zijn, omdat haar dochter ging trouwen en zij een aantal dingen niet goed had gepland. Dit riep de vraag op of wij als groep de verantwoordelijkheid voor haar beslissing moes-

ten nemen en waarom zij dit niet zelf deed. Het riep gevoelens van onveiligheid op en verlaten, temeer daar twee andere deelnemers hierna aangaven er de laatste zitting niet meer te zullen zijn. Het leek alsof de groep startte met een beweging naar buiten, van de groep vandaan, in plaats van naar binnen.

Manifeste thema's werden vervolgens de vluchtelingenproblematiek, de politieke situatie in Israël en de verschillen tussen de Israëli's en de 'gasten'. Mij werd gevraagd of er in Nederland ook sociale spanningen waren, Nederland werd toch vooral gezien als een ideaal land. Gelukkig kon ik hierbij wat kanttekeningen zetten.

In de groep ontstond geleidelijk aan steeds meer een splitsing tussen de aanwezige Israëli's en de 'gasten' waarbij de Israëli's (allen goede bekenden van elkaar en verbonden aan hetzelfde instituut) sterk op de voorgrond traden.

Tegelijkertijd manifesteerde zich een onuitgesproken persoonlijk conflict tussen twee deelnemers, in twee zwijgende vrouwen, waarvan er één lange tijd met gesloten ogen in de groep zat en de ander zich buitengesloten leek te voelen en de hele zitting zweeg.

Intussen babbelde de groep soms wat gielig over man/vrouwverschillen en leek het zo onveilig dat niemand werkelijk persoonlijk durfde te worden.

Plotseling werd mij vanuit het niets door een Israëli's vrouw gezegd dat ze niet wist wat er in me omging en dat ik het op die manier onveilig maakte. Ik voelde me overrompeld en gaf aan dat ik juist degene was geweest die steeds geprobeerd had ope-

ningen te bieden, maar dat ik het gevoel had gekregen dat er niet erg op in werd gegaan. Er leek een sfeer van wantrouwen en defensiviteit in de groep en niemand leek te weten hoe dit te doorbreken.

Toen ik de laatste zitting aan het begin van de groep bewust een gedicht inbracht over een vluchteling, leek het ijs te breken. De vrouw uit Bosnië vertelde in tranen over de gevolgen van de oorlog en het overlijden van haar vader, de twee groepsleden die een conflict hadden bespraken dit openlijk in de groep waarbij er sprake bleek van miscommunicatie en een gevoel van teleurstelling in elkaar en in plaats van achterdocht ontstond er voor het eerst een werkelijke uitwisseling.

Hoewel ik merkte dat ik steeds met tegenzin naar deze groep toeging vanwege alle voelbare spanning, heeft het deelnemen aan deze median group me toch ook een rijke ervaring geboden. Het gaf me een beter inzicht in met name de Israëli's cultuur ('*You have to be strong*') en het onderliggende gevoel van ontheemd zijn dat zich in de groep zowel op nationaal alsook op persoonlijk niveau afspeelde.

Workshop Voices after Auschwitz

Ik nam deel aan de workshop Voices after Auschwitz, geleid door een Israëli's en een Duitse groepsanalytica. De workshop wilde inzicht bieden in de manier waarop er gewerkt wordt in de tweejaarlijkse gelijknamige conferentie, die op 19 tot en met 21 oktober 2017 voor de vierde keer zal plaatsvinden in Ginosar in Israël.

Er waren tien deelnemers, acht vrouwen en twee mannen, afkomstig uit Bosnië, Servië, Duitsland, Israël, Egypte, Libanon en Nederland.

De Duitse workshopleider opende met een heel persoonlijk relaas over hoe zij als kind, opgroeiend in Oost-Duitsland, vlakbij de muur, in haar huis een foto vond van haar opa in nazi-uniform. Dit schokte haar enorm, zij voelde zich schuldig, wist niet hoe dit te plaatsen en begon aan een lange zoektocht naar haar identiteit en familiegeschiedenis. Haar openheid en kwetsbaarheid leidde ertoe dat andere deelnemers ook direct persoonlijk durfden te zijn, waardoor er tal van indringende verhalen over verlies, vlucht, overleven, slachtoffers en daders de ruimte vulden. Een vrouw, een Israëlische die als kind het concentratiekamp overleefde, vertelde hoe zij werkt met holocaustslachtoffers. Zij merkte op dat vluchtelingen voornamelijk worden gezien als slachtoffers, waarmee vaak voorbij wordt gegaan aan hun enorme kracht. Een man merkte op hoe gemakkelijk het is te blijven bij het vertellen van persoonlijke ervaringen, maar dat het hem belangrijk leek uit te stijgen boven het persoonlijke en de structuren te zien. Te zien hoe volgens hem de huidige Israëlische Arabieren als het ware de nieuwe Joden zijn, ontheemd, uitgestoten, vervolgd.

Een vrouw uit Servië vertelde hoe zij van huis naar huis vluchtte, er nog steeds geen veiligheid is en dat zestig procent van de jongeren daar op dit moment werkloos is. De vrouw uit Libanon vertelde hoe zij dagenlang op de vlucht was terwijl zij

zwanger was en hoe verdeeld het huidige Libanon nog steeds is.

Door de gesprekken heen liep een dunne draad tussen achtervolgde en achtervolger, slachtoffer en dader, waarbij vragen rondom identiteit steeds weer naar voren kwamen.

Ik vond het een indrukwekkende bijeenkomst. Bij de verhalen van de deelnemers voelde ik me soms beschaamd, omdat ik afkomstig was uit een land met zoveel basisveiligheid, rechten en zorgverlening.

Large group

De large group met 120 deelnemers vormde het slot van iedere dag. Ik vond het een wat chaotisch geheel, waarbij, evenals in de large group op het laatste NVGP-congres (waarover Arnout ter Haar in het maartnummer van *Groepen* schreef) veel agressie naar voren kwam en een splitsing tussen de deelnemers. Hoewel me vaak wordt gezegd dat de large group een boeiend fenomeen is omdat een dergelijke groep een afspiegeling vormt van de maatschappij, vraag ik me af waaraan een dergelijke groep bijdraagt. Zowel op het internationale congres in Rovinj vorig jaar, als op het NVGP-congres, alsook in Gonen zag ik bovendien steeds dezelfde verschijnselen: woede en fragmentatie. Daarnaast heeft de groep voor mij ook een theateraal effect: (veelal boze) mensen staan op om zich te laten horen, het kwam me op een gegeven moment voor als een groepsspel voor volwassenen.

De eerste dag was er veel woede naar aanleiding van de Israëlische discussiant die vooral zijn eigen lezing had gegeven en als

discussiant nauwelijks was ingegaan op de lezing van de gastspreker, Morris Nitsun. De controverse tussen Israëli's en gasten leek ook in deze groep centraal komen te staan. Israëli's kregen het verwijt onvoldoende empathisch te zijn. Toen een van de congresdeelnemers tijdens een *Sufi whirling-workshop* 's avonds was gevallen en haar arm had gebroken, had een van de andere deelnemers haar naar het ziekenhuis gebracht. De Israëli'sche staf werd aangesproken en ernstige nalatigheid verweten. Ook kwam het verwijt dat er door de Israëli's veel intra-institutioneel gesproken werd, waarmee voorbij werd gegaan aan het gegeven dat veel mensen van elders kwamen en geen binding hadden met dit instituut.

Een van de Israëli'sche congresgangers wees erop dat de buitenlandse gasten in de large group onvoldoende naar voren kwamen, nauwelijks een stem leken te hebben.

Toen een Arabische Israëliër opmerkte dat hij er genoeg van had te praten over nationaliteiten, dat hij geen land was maar een persoon, leek dit even rust en verlichting te brengen.

Mijn gedachten gingen tijdens de laatste large group uit naar het feest de avond ervoor, een explosie van ontspanning, dans en vreugde, waarbij iedereen met elkaar dans- te, ook mensen die elkaar nog helemaal niet kenden, een geheel andere vorm van 'exchange' die veel verbondenheid bracht.

Hadden deze drie congresdagen nu ook geleid tot groei? Ik realiseerde me dat me vooral bij zal blijven hoe betrekkelijk de besognes in ons eigen land zijn, in vergelij-

king met de angst en onveiligheid in veel andere landen. Iets wat ik rationeel wel wist, maar de indringende persoonlijke verhalen van de andere deelnemers maakten dit 'weten' tot een onvergetelijke ervaring.